

JERÓNIMO MÉNDEZ CABRERA
DIEGO A. REINALDOS MIÑARRO
(COORD.)

NUEVOS ESTUDIOS MULTIDISCIPLINARES
SOBRE HISTORIA Y CULTURA MEDIEVAL:
FUENTES, METODOLOGÍA
Y PROBLEMAS

NOUS ESTUDIS MULTIDISCIPLINARIS
SOBRE HISTÒRIA I CULTURA MEDIEVAL:
FONTS, METODOLOGIA I
PROBLEMÀTIQUES

MÉNDEZ CABRERA, Jerónimo.

Nuevos estudios multidisciplinarios sobre historia y cultura medieval:
fuentes, metodología y problemas = Nous estudis multidisciplinaris sobre
història i cultura medieval : fonts, metodologia i problemàtiques / Jerónimo
Méndez Cabrera, Diego A. Reinaldos Miñarro.-- Murcia : Centro de Estudios
Medievales de la Universidad de Murcia : Universidad de Murcia. Servicio de
Publicaciones, 2012.

144 p.-- (Editum)

ISBN 978-84-8371-863-6

Edad Media-Historia-Fuentes.

Edad Media-Historia-Metodología.

Reinaldos Miñarro, Diego Antonio

Universidad de Murcia. Servicio de Publicaciones .

930.2

94"04/14"(093)

1ª Edición 2012

Reservados todos los derechos. De acuerdo con la legislación vigente, y bajo las sanciones en ella previstas, queda totalmente prohibida la reproducción y/o transmisión parcial o total de este libro, por procedimientos mecánicos o electrónicos, incluyendo fotocopia, grabación magnética, óptica o cualesquiera otros procedimientos que la técnica permita o pueda permitir en el futuro, sin la expresa autorización por escrito de los propietarios del copyright.

© De los textos los autores

Centro de Estudios Medievales de la Universidad de Murcia y EDITUM

I.S.B.N.: 978-84-8371-863-6

Depósito Legal: MU 415-2012

Fotocomposición e Impresión: Compobell, S. L. Murcia

Impreso en España - Printed in Spain

ÍNDICE

A MODO DE PRESENTACIÓN	9
<i>Juan Vicente García Marsilla</i>	
La pesca durant l'edat mitjana a través de les fonts literàries catalanes*	13
<i>Frederic Aparisi Romero</i>	
Entre l'assalariat i l'empresa familiar. Un acostament a l'organització del treball en la construcció a la València del segle XV	25
<i>Ivan Martínez Araque</i>	
Fuentes y metodología para el estudio del trabajo de las mujeres campesinas y su aportación a las explotaciones familiares. El caso de l'Horta de Valencia en el siglo XV	41
<i>Noelia Rangel López</i>	
Diseño de las grúas en la construcción: el paso del medievo al renacimiento ..	55
<i>Lorena Fernández Correas</i>	
Jaume Lombart, un fuster de la València medieval	69
<i>Mª Teresa Izquierdo Aranda</i>	
L'art culinària en el <i>Tirant lo Blanc</i> : alimentació i costums a taula	79
<i>Eduard Baile</i>	
La sàtira anticlerical en la narrativa catalana dels segles XIV i XV: entre el fet històric i el tòpic literari	93
<i>Jerónimo Méndez</i>	

Les dignitats divines al <i>Llibre d'amic e amat</i> , de Ramon Llull	107
<i>Rubén Luzón Díaz</i>	
Viatge per Espanya i Portugal de Hieronymus Münzer. Una aproximació a l'estudi dels camins en Espanya des dels romans fins la Baixa Edat Mitjana	121
<i>Carme Rosario Torrejón</i>	
Poblament i paisatge andalusins a la Serra Calderona	125
<i>Kilian Cuerda Ros</i>	
Un ejemplo de imagen alegórica en la poesía castellana del siglo XV	129
<i>Laura Garrigós Lloréns</i>	
Aproximació al paisatge medieval d'un poble valencià: Alfafar	133
<i>Mª Dolores Ruiz Ridaura</i>	
El uso de la imagen del profeta en la cultura bajomedieval valenciana. El rol del santo predicador.....	135
<i>Óscar Calvé Mascarell</i>	
La conflictivitat social a les comarques septentrionals del País Valencià (s. XIII-XVI). Noves perspectives d'anàlisi	139
<i>Vicent Royo Pérez</i>	

LES DIGNITATS DIVINES AL *LLIBRE D'AMIC E AMAT*, DE RAMON LLULL¹

Rubén Luzón Díaz
Universitat de València

RESUM

Aquest article se centrarà inicialment en el comentari d'una de les matèries centrals de l'*Ars* de Llull: els atributs de Déu (o, per expressar-ho segons la terminologia lul·liana, les *dignitats* divines). Tot seguit, caldrà mirar de posar en relació comparativa les conclusions obtingudes amb els versicles del *Llibre d'amic e amat* on aquestes dignitats apareixen esmentades o, per extensió, on es deixen notar els seus efectes. Aquesta operació no només ens haurà de permetre una caracterització bastant precisa de la imatge del Déu cristià en l'obra lul·liana, sinó que en darrera instància ens dotarà d'elements per a la configuració d'una teoria i una pràctica de la contemplació divina, en sintonia amb l'objectiu principal que Llull perseguia mitjançant l'escriptura del *Llibre d'amic e amat*.

Paraules clau: Ramon Llull, *Ars* lul·liana, *Llibre d'amic e amat*, dignitats divines, contemplació.

ABSTRACT

This paper will focus in the first place on the discussion of one of the central issues of Llull's *Ars*: the attributes of God (also known in the Lullian terminology as

1 Aquest article s'inscriu en el projecte d'investigació «La cultura literaria medieval y moderna en la tradición manuscrita e impresa (IV)» [referència FFI2009-14206], finançat pel Ministerio de Ciencia e Innovació espanyol, i s'ha beneficiat d'un ajut predoctoral d'investigació FPU [referència AP2005-0137], concedit pel mateix ministeri.

divine *dignities*). Immediately after, we will compare the obtained conclusions with the verses from the *Llibre d'amic e amat* in which these dignities are mentioned, or where their effects, by extension, become especially relevant. This operation will not only allow us to make quite a precise characterization of the image of the Christian God in the Lullian work, but will also provide us with elements for the configuration of both theoretical and practical methods for divine contemplation, since this was Llull's main goal all through the writing of the *Llibre d'amic e amat*.

Key words: Ramon Llull, Lullian *Ars*, *Llibre d'amic e amat* (*The Book of the Lover and the Beloved*), divine dignities, contemplation.

1. INTRODUCCIÓ

El *Llibre d'amic e amat* constitueix una de les obres més populars de l'extensa producció escrita del beat mallorquí Ramon Llull. Traduïda al llarg del darrer segle i mig a nombroses llengües, ha adquirit un reconeixement notable com a text medieval d'aforismes destinats a la contemplació divina, i ha estat especialment valora de per les connotacions místiques que presenta i pels guanys literaris amb què tots aquests components hi apareixen sovint formulats. En aquest sentit, es pot dir que el *Llibre d'amic e amat* és una de les composicions més líriques i plaents de llegir del seu autor, qui en altres llocs de la seua producció assaja registres ben diferents, molt més sistemàtics.

El principal objectiu de la meua contribució consistirà a fer veure que malgrat que disposem de molts elements objectius per interpretar que en efecte el *Llibre d'amic e amat* constitueix una obra destacada per l'elegant tractament i articulació estilística dels seus continguts, aquests estaven, al capdavant, subjectes a les exigències d'una cosmovisió molt ferrenya i cohesionada, de manera que difícilment es pot admetre que Llull deixés la redacció dels seus aforismes al capritx de l'atzar, o bé que els condicionés a la mera recerca d'un efecte plaent, diguem-ne que prioritariament «literari», en els seus destinataris. Més aviat, el que Llull es proposava era la confecció d'un manual eficaç de contemplació, que evidenciés en la pràctica tots els elements que havien d'intervenir necessàriament en el procés de la recerca de Déu i la veritat. Aquesta traslació pràctica havia d'estar basada en un gruix teòric preexistent, al qual Llull ja havia mirat de donar formulació per mitjà de les primeres versions de la seua *Ars*².

2 «Llull's literary works always refer, in one way or another, to a particular version of the Art, for which reason it is necessary to consider his guises of poet, novelist, philosopher, logician and polemicist all of a piece if we wish to understand his full significance as an author» (RUBIO, J. E.: «Thought: The Art», en *Raimundus Lullus. An Introduction to His Life, Works and Thought*, J. E. Rubio / A. Fidora (eds.), Turnhout, Brepols, 2008, p. 243).

2. L'ARS LUL·LIANA

Hem d'interpretar l'*Ars* lul·liana com la matriu preeminent que inclou tots els termes i els procediments teòrics bàsics per mitjà dels quals Llull va voler articular el seu pensament. Amb aquest sistema de creació pròpia, que Llull pretenia tanmateix inspirat pel mateix Déu, ens enfrontem a l'afirmació d'una ordenació exacta dels diferents elements de l'univers i de la possibilitat d'interpretar-los i organitzar-los jeràrquicament mitjançant l'aplicació de l'intel·lecte. La principal aspiració d'aquest projecte consistirà en la fixació d'unes coordenades sistemàtiques mínimes i suficients que permeten parlar ordenadament i amb precisió de tot el que existeix per voluntat de Déu i arribar a conclusions necessàries i inequívokes. Dit d'una altra manera, Llull es proposa demostrar per mitjà de raons necessàries el fonaments fideista sobre el qual s'assenten el seu pensament i la seua ideologia, i en aquest esforç malda per edificar un sistema jerarquitzat, coherent, homogeni i autoreferencial que fornisca als seus usuaris potencials les eines més apropiades per arribar a l'afirmació indubtable dels elements fideistes de partença. L'*Ars*, en tant que sistema teologicofilosòfic que Llull no va donar per conclòs fins més de trenta anys després de la seua primera versió escrita, i que va anar perfeccionant mitjançant la redacció d'obres successives encapçalades precisament amb el terme *Ars*, es va anar articulant per tant com un projecte en curs, inspirat sempre per l'afany de fer demostrables i inqüestionables els fonaments d'una realitat de la qual calia situar en tot moment el Déu cristià com a l'agent, el garant i el responsable màxim.

3. EL LLIBRE D'AMIC E AMAT COM A PART INTEGRANT DEL LLIBRE [O ROMANÇ] D'EVAST E BLAQUERNA

El *Llibre d'amic e amat*, tal com va argumentar Albert Soler, no és ben bé un opuscle autònom³. L'hem de considerar com a part integrant del més extens *Llibre d'Evast e Blaquerne*, narració moralitzadora on Llull es proposa oferir models de virtut i comportament cristià per als diversos estaments de la societat del seu temps. En aquest sentit, Llull hi dedica especial atenció a les pautes d'acord amb les quals s'han de regir els matrimonis cristians, els religiosos reglats i seculars (comprentent l'extensió jeràrquica de l'Església en conjunt), i també els eremites. Per mitjà del mosaic configurat en aquest llibre, Llull pretén donar compte de les modalitats d'organització segons les quals s'hauria d'articular tota societat, sempre marcada per les exigències pràctiques i quotidianes de la fe cristiana. Anàlogament a l'afany lul·lià, en l'ordre intel·lectual, de mirar d'aplegar i aglutinar tots els sabers sota un sistema únic que els continga en potència i els precedisca (és a dir, l'*Ars*), els seus

3 Cf. SOLER, A.: «Orígens, composició i datació del *Llibre d'amic e amat*», *Studia lulliana*, 32 (1992), pp. 135-151, i ben especialment les pp. 149-150.

esforços a nivell social aniran també encaminats a una uniformització de signe cristià, que preserve i reafirme l'existència necessària dels diferents estaments configurats d'acord amb la voluntat de Déu. Des d'aquesta perspectiva, Llull no es proposa un capgirament utòpic de les estructures socials vigents en el món occidental del seu moment, sinó més aviat afavorir-ne una recristianització espiritual⁴; dit amb altres paraules, reestimar la seua autoconsciència de poble sotmès a la voluntat del Déu únic. Com a corol·lari d'aquest plantejament, l'hostilitat amb els pobles no cristians serà manifesta, i l'estratègia desitjable consistirà a mirar de convèncer-los de la necessitat i la inapel·labilitat dels articles de la fe cristiana, preferiblement per mitjà de la raó i fent ús dels mecanismes combinatoris recomanats per l'*Ars*. D'altra banda, el *Llibre d'amic e amat*, integrat en el *Llibre d'Evast e Blaqueria*, contribueix a aquest pla general perquè forneix exemples precisos per a l'oració i la contemplació, activitats indispensables per a una correcta pràctica cristiana⁵.

Si hem de donar credibilitat a les investigacions d'Albert Soler sobre la matèria⁶, el *Llibre d'Evast e Blaqueria* hauria estat confeccionat entre els anys 1276 i 1283, mentre que al *Llibre d'amic e amat* caldria assignar-li dins aquest període una data ben concreta: 1283. Aquesta informació ens autoritza a situar aquesta obra dins el cicle de la primera versió coneguda de l'*Ars* lul·liana: l'*Ars compendiosa inveniendi veritatem*, redactada pels volts de 1274. A aquesta coincidència cronològica cal que afegim així mateix que a nivell de continguts, la relació de parentiu entre aquesta versió de l'*Ars* i el *Llibre d'amic e amat* resulta igualment identificable de manera satisfactòria.

4. ESTRUCTURA I ELEMENTS PRINCIPALS DE L'ARS COMPENDIOSA INVENIENDI VERITATEM

L'*Ars compendiosa inveniendi veritatem* es distribueix en tres distincions. La primera s'ocupa de l'exposició de les figures que en formen part i de la seua aplicació a la figura S, que representa l'ànima humana. La segona distinció tracta de setze modes universals i set qüestions. La tercera tracta de trenta modes especials i seixanta qüestions. Hem d'entendre les figures, en la major part dels casos, com a dispositius que permeten agrupar a l'entorn d'un tòpic central constants conceptuals que hi guarden relació. D'altra banda, els modes serveixen per delimitar contextos especials que afavoreixen la combinació i l'aplicació dels termes de les figures en

4 Sobre la pertinència o no de considerar utòpic el plantejament social de Llull, cf. HILLGARTH, J. N. «Raymond Lulle et l'utopie», *Estudios lulianos*, 25 (1981-1983), pp. 175-185.

5 Per a un tractament més detallat i extens sobre la panoràmica social ideal proposada per Llull al *Llibre d'Evast e Blaqueria*, vid. LUZÓN, R.: «El ideal de reforma sociopolítica en el *Llibre d'Evast e Blaqueria*, de Ramon Lull», en *El pensamiento político en la Edad Media*, P. Roche Arnas (coord.) Madrid, Fundación Ramón Areces, 2010, pp. 507-516.

6 Cf. SOLER, A.: *art. cit.*

un sentit determinat. Finalment, les qüestions, com el seu nom indica, constitueixen interrogants o demandes entorn de temes concrets que haurien de poder ser resolts amb solvència per mitjà de l'aplicació combinada dels diferents termes i procediments proposats per l'*Ars*⁷.

D'acord amb les definicions que acabe d'aportar, no resulta estrictament necessari dotar de representació gràfica a les figures. Com ja he assenyalat, la idea clau consisteix generalment a fixar un terme principal com a tòpic central i, tot seguit, establir un llistat de termes secundaris que hi guarden relació. Amb tot, és relativament habitual que trobem en les diferents versions de l'*Ars* representacions gràfiques de les figures, que poden presentar-se amb formats distints: cercles, triangles rectangles o taules d'extensió diversa. La representació gràfica és eficaç en la mesura que serveix com a guia visual, mnemotècnica, que afavoreix l'aprenentatge de les figures i la funcionalitat dels seus termes.

5. LA FIGURA A DE LES VERSIONS DE L'ARS QUATERNÀRIA

L'*Ars compendiosa inveniendi veritatem* arrenca amb aquestes paraules: «A. ponimus, quòd sit *noster Dominus DEUS*; cui A. attribuimus *sedecim Virtutes*; non tamen dicimus, quòd sint *cardinales*, neque *theologicae*, nec quòd sint *accidentales*, sed *essentiales*»⁸. D'acord amb aquest fragment, a Déu li és atribuïda la lletra A, que tot seguit passarà a representar la primera de les figures de l'*Ars*. Aquesta figura estarà integrada per setze *virtuts*, *atributs* o *dignitats* coessencials en Déu. En la il·lustració adjunta núm. 1⁹ se'n pot consultar la relació: *bonitas*, *magnitudo*, *aeternitas*, *potestas*, *sapientia*, *voluntas*, *virtus*, *veritas*, *gloria*, *perfectio*, *justitia*, *largitas*, *miserericordia*, *humilitas*, *dominium* i *patientia*.

Pareu esment ara a l'encapçalament de la figura: es tractaria de la «Imperatrix & Domina omnium Figurarum». Aquesta dada dóna compte de la preeminència semàntica de les dignitats divines sobre la resta de components de l'*Ars* en les primeres versions d'aquesta. L'exemplarisme cristià que Llull adoptarà com a propi el durà a afirmar que en el món de les criatures, creades a imatge i semblança de Déu, aquestes virtuts es faran visibles i representables en el món material més o menys imperfectament, en funció del rang de dignitat ontològica ocupat pel

7 Per a més informació sobre l'estructura de l'*Ars compendiosa inveniendi veritatem*, vid. RUBIO, J. E.: *Les bases del pensament de Ramon Llull. Els orígens de l'Art lul·liana*, València / Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, pp. 71-103.

8 LLULL, R.: *Ars compendiosa inveniendi veritatem*, en *Raymundi Lulli Opera Latina (MOG)*, vol. I, I. Salzinger (ed.), Magúncia, Häffner, 1722 [reimpressió a càrrec de F. Stegmüller, Frankfurt, 1965], p. 434; els subratllats pertanyen a l'edició original.

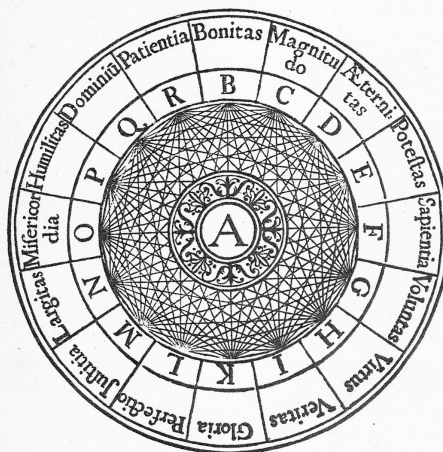
9 Aquesta il·lustració correspon a la representació gràfica circular de la figura A tal com apareix en el f. 1 de l'edició maguntina esmentada en la nota anterior.

TLi.

FIGURA

Fi.

A
*Quæ est Imperatrix & Domina
 omnium Figurarum.*

particular analitzat en l'escala de les criatures¹⁰. Podem dir d'una persona que és bona referenciant-la analògicament a la bondat de Déu, cosa que implicaria afirmar així mateix, naturalment, que la bondat de la persona en qüestió és parcial i imperfecta, mentre que la bondat de Déu és gran, eterna, poderosa... Com es pot veure, remes en aquest darrer cas, les qualitats derivades de cada dignitat es poden predicar indistintament de la resta de dignitats, fet que durà Llull a afirmar que les diferents dignitats de Déu són convertibles entre si, fins i tot en casos com ara el de justícia/misericòrdia, les conseqüències pràctiques de les quals podrien aparèixer

10 Algunes referències sobre l'exemplarisme lul·lià: PRING-MILL, R. D. F.: «L'estructura analògica de l'Art lul·lià», en *Estudis sobre Ramon Llull*, Barcelona, Curial / Edicions de l'Abadia de Montserrat, 1991, pp. 241-252; GAYÀ, J.: «La construcción de la demostración teológica en el "Libre de contemplació" de Ramon Llull», i BAUÇÀ, M.: «El ejemplarismo como clave de la teología de la "Ars Dei" de Ramón Llull», en *Von der Suche nach Gott. Helmut Riedlinger zum 75. Geburtstag*, M. Schmidt / F. Domínguez Reboiras (eds.), Stuttgart / Bad Cannstatt, Frommann-Holzboog, 1998, pp. 147-171 i 399-428, respectivament.

en alguns casos a l'intel·lecte humà com a contradictòries. És el que Llull expressa amb aquestes paraules: «*Nota, quòd ille, qui cum una aut pluribus cameris ipsius A. concordat, cum omnibus concordat; & qui uni aut pluribus est contrarius, omnibus est contrarius; & hoc est, quia omnes camerae sunt absque aliqua contrarietate in valde excellenti concordantia*»¹¹. És a dir, que les dignitats coessencials de Déu són màximament concordants i sense contrarietat, i que tot allò que en pressupose l'afirmació haurà de ser computat com a just i veritable, mentre que tot allò que s'hi oposa o pretenga menyscar el grau de dignitat que correspon a qualsevol dels setze atributs divins haurà de ser retribuït necessàriament com a fals i inapropiat.

6. IMPORTÀNCIA DE LES CAMBRES DE A PER A LA TÈCNICA CONTEMPLATIVA

Per tal d'afavorir l'eficàcia combinatòria que els termes d'aquesta figura contenen en potència, Llull va elaborar una segona figura de A, on apareixien totes les combinacions duals possibles entre aquestes setze virtuts: «*formantur centum viginti Camerae, per quas amatores hujus artis poterunt habere cognitionem de DEO, & poterunt facere & solvere quaestiones per necessarias rationes*»¹². Aquestes combinacions binàries no apareixen sistematitzades gràficament a l'*Ars compendiosa inveniendi veritatem*, però sí a l'*Ars demonstrativa*, d'on prové la figura reproduïda en la il·lustració adjunta núm. 2¹³.

A nosaltres ens podria semblar que aquesta acció d'aplegar les virtuts en parells suposa un simple virtuosisme combinatori sense aplicacions pràctiques, però Llull defensava exactament la tesi oposada. En la conformació de cambres (que no necessàriament havien d'incloure només dos termes, sinó que podien incloure'n més) es basa tota l'operativitat de l'*Ars* a efectes pràctics. Tindrè ocasió de referir-m'hi tot seguit, en parlar de les tècniques contemplatives recomanades per Llull a l'*Art de contemplació*, nom que rep la secció del *Llibre d'Evast e Blaqueria* immediatament posterior al *Llibre d'amic e amat*.

11 LLULL, R.: *op. cit.*, p. 434; el subratllat pertany a l'original. En la terminologia lul·liana, el concepte de *cambra* correspon generalment a l'agrupació o combinació de dos o més termes de l'*Ars* en una unitat independent a efectes funcionals. La juxtaposició dels termes que en formen part exigirà l'extracció d'unes conclusions determinades, que seran veritables en la mesura que concorden amb l'afirmació de la sobirania de les dignitats divines. Les cambres de la segona figurade A, que com veurem tot seguit ascendeixen a 120, es generen mitjançant la combinació per parells de cadascuna de les dignitats divines amb cadascuna de les dignitats restants.

12 *Ibid.*; els subratllats pertanyen al text original.

13 LLULL, R.: *Ars demonstrativa*, J. E. Rubio (ed.), *ROL XXXII*, Turnhout, Brepols, 2007, p. 10.

De secunda figura ipsius A															
bonitas	magnitudo	aeternitas	potestas	sapientia	uoluntas	uirtus	ueritas	gloria	perfectio	iustitia	largitas	simplicitas	nobilitas	misericordia	dominium
bonitas	magnitudo	aeternitas	potestas	sapientia	uoluntas	uirtus	ueritas	gloria	perfectio	iustitia	largitas	simplicitas	nobilitas	misericordia	dominium
bonitas	magnitudo	aeternitas	potestas	sapientia	uoluntas	uirtus	ueritas	gloria	perfectio	iustitia	largitas	simplicitas	nobilitas	misericordia	dominium
bonitas	magnitudo	aeternitas	potestas	sapientia	uoluntas	uirtus	ueritas	gloria	perfectio	iustitia	largitas	simplicitas	nobilitas	misericordia	dominium
aeternitas	potestas	sapientia	uoluntas	uirtus	ueritas	gloria	perfectio	iustitia	largitas	simplicitas	nobilitas	misericordia	dominium		
bonitas	magnitudo	aeternitas	potestas	sapientia	uoluntas	uirtus	ueritas	gloria	perfectio	iustitia	largitas	simplicitas	nobilitas	misericordia	dominium
potestas	sapientia	uoluntas	uirtus	ueritas	gloria	perfectio	iustitia	largitas	simplicitas	nobilitas	misericordia	dominium			
bonitas	magnitudo	aeternitas	potestas	sapientia	uoluntas	uirtus	ueritas	gloria	perfectio	iustitia	largitas	simplicitas	nobilitas	misericordia	dominium
sapientia	uoluntas	uirtus	ueritas	gloria	perfectio	iustitia	largitas	simplicitas	nobilitas	misericordia	dominium				
bonitas	magnitudo	aeternitas	potestas	sapientia	uoluntas	uirtus	ueritas	gloria	perfectio	iustitia	largitas	simplicitas	nobilitas	misericordia	dominium
uoluntas	uirtus	ueritas	gloria	perfectio	iustitia	largitas	simplicitas	nobilitas	misericordia	dominium					
bonitas	magnitudo	aeternitas	potestas	sapientia	uoluntas	uirtus	ueritas	gloria	perfectio	iustitia	largitas	simplicitas	nobilitas	misericordia	dominium
uirtus	ueritas	gloria	perfectio	iustitia	largitas	simplicitas	nobilitas	misericordia	dominium						
bonitas	magnitudo	aeternitas	potestas	sapientia	uoluntas	uirtus	ueritas	gloria	perfectio	iustitia	largitas	simplicitas	nobilitas	misericordia	dominium
ueritas	gloria	perfectio	iustitia	largitas	simplicitas	nobilitas	misericordia	dominium							
bonitas	magnitudo	aeternitas	potestas	sapientia	uoluntas	uirtus	ueritas	gloria	perfectio	iustitia	largitas	simplicitas	nobilitas	misericordia	dominium
gloria	perfectio	iustitia	largitas	simplicitas	nobilitas	misericordia	dominium								
bonitas	magnitudo	aeternitas	potestas	sapientia	uoluntas	uirtus	ueritas	gloria	perfectio	iustitia	largitas	simplicitas	nobilitas	misericordia	dominium
perfectio	iustitia	largitas	simplicitas	nobilitas	misericordia	dominium									
bonitas	magnitudo	aeternitas	potestas	sapientia	uoluntas	uirtus	ueritas	gloria	perfectio	iustitia	largitas	simplicitas	nobilitas	misericordia	dominium
iustitia	largitas	simplicitas	nobilitas	misericordia	dominium										
bonitas	magnitudo	aeternitas	potestas	sapientia	uoluntas	uirtus	ueritas	gloria	perfectio	iustitia	largitas	simplicitas	nobilitas	misericordia	dominium
largitas	simplicitas	nobilitas	misericordia	dominium											
bonitas	magnitudo	aeternitas	potestas	sapientia	uoluntas	uirtus	ueritas	gloria	perfectio	iustitia	largitas	simplicitas	nobilitas	misericordia	dominium
simplicitas	nobilitas	misericordia	dominium												
bonitas	magnitudo	aeternitas	potestas	sapientia	uoluntas	uirtus	ueritas	gloria	perfectio	iustitia	largitas	simplicitas	nobilitas	misericordia	dominium
nobilitas	misericordia	dominium													
bonitas	magnitudo	aeternitas	potestas	sapientia	uoluntas	uirtus	ueritas	gloria	perfectio	iustitia	largitas	simplicitas	nobilitas	misericordia	dominium
misericordia	dominium														
bonitas															
dominium															

7. LA TEORIA CONTEMPLATIVA LUL·LIANA, TAL COM APAREIX FORMULADA A L'ART DE CONTEMPLACIÓ

Al pròleg de l'*Art de contemplació*, ens trobem amb aquest fragment: «Aquestes virtuts [les setze dignitats enumerades adés] poden esser contemplades en diverses maneres, cor una manera es contemplar una virtut ab altra, o una ab dues o tres o mes; altra manera es con les virtuts contempla hom en la essència o en la unitat o en la trinitat o en la encarnació [...]; e altra manera es con ab les virtuts contempla hom la essència o la unitat o trinitat, encarnació; altra manera es en les paraules del *Pater noster* e de la *Ave Maria* e *caetera*. Contemplar pot hom Deu e ses obres ab totes les .xvi. virtuts o ab alcunes, segons que hom vol alongar o abreuçar sa contemplació, e segons que la materia de la contemplació se cové mills a les unes virtuts que a les altres»¹⁴. Als dos capítols següents, el personatge Blaqueria posa en pràctica aquestes recomanacions, tot contemplant combinatòriament totes les dignitats alhora, o bé de tres en tres (és a dir, aplegant-les en cambres). De la juxtaposició d'aquestes virtutats divines es deriva una certificació en la convicció prèvia que només poden

14 LLULL, R.: *Romanç d'Evast e Blaqueria*, A. Soler i J. Santanach (eds.), NEORL VIII, Palma, Patronat Ramon Llull, 2009, pp. 523-524.

ser predicades en grau absolut de Déu. Prenguem aquest exemple, on apareixen combinades tres virtuts (bondat, grandesa i eternitat): «Bonea divina [...], vos qui sots gran infinidament en eternitat, vos sots be d'on ve tot altre be, e del vostre gran be ve tot ço qui es be gran ni poch, e de la vostra eternitat ve tot altre durament. On, en tot ço que sots, be e granea e eternitat, vos ador e us reclam e us am sobre mon enteniment he mon remembrament; e per açó deman-vos que'l be que'm havets donat façats gran e durable en honrar, loar e servir vos en ço qui's pertany a vostre honrament»¹⁵. En suma, de la capacitat de relacionar combinatòriament les diferents dignitats entre si o amb altres elements de l'*Ars* depèn en gran mesura l'èxit de les operacions destinades a re-conèixer i re-actualitzar en l'ànima humana la grandesa i perfecció sense entrebancs de Déu.

8. LES DIGNITATS DIVINES EN EL LLIBRE D'AMIC E AMAT

El *Llibre d'amic e amat* és insistent i reiteratiu en la imatge de Déu com a suma de totes les perfeccions, com a l'amat perfecte al qual han d'anar destinats totes les activitats i els desitjos humans en primer lloc, d'acord amb la doctrina lul·liana de la primera intenció¹⁶. Aquesta perfecció de l'amat prové del fet que només en ell és possible identificar les setze dignitats en grau de màxim acompliment i actualitat. Déu es manté sempre actiu, en sintonia amb la convicció lul·liana que l'*agere* és una condició necessària per a l'*esse*¹⁷. De fet, Llull arribarà a basar alguns dels seus arguments protrinitaris en aquesta preeminència activa de Déu: a més d'haver creat el món *ad extra*, es manté en activitat permanent *ad intra*, ja que en tot moment, de manera constant i sense solució de continuïtat, Déu Pare engendra Déu Fill i l'estima mitjançant l'inspiració de l'Esperit Sant, mentre que

15 *Ibid.*, p. 529.

16 «[...] intentio en duabus partibus existit, uidelicet in prima intentione et secunda. Quarum prima est causa finalis, secunda uero est id, quod se habet ad finem. Et haec secunda intentio conuenit cum principio et medio, prima uero cum finali causa. Ideoque haec prima intentio concordantiam habet cum maiori, secunda uero cum minori; per quam siquidem maiori et minori mouetur principium per medium ad finem. Vnde, cum hoc ita sit, idcirco obiectum huius artis est finis, quae est prima intentio, qui siquidem finis est cognoscere et diligere A [Déu]; atque secunda intentio existit in terminis huius artis, prout cum ipsis conuenit» (LLULL, R.: *Ars demonstrativa*, J. E. Rubio (ed.), *ROL* XXXII, Turnhout, Brepols, 2007, p. 139).

17 «Ce qu'on entrevoit aujourd'hui, cette idée qui, péniblement, fait son chemin – la primauté de l'agir sur l'être ou, tout au moins, que le non-être soit la conséquence certaine et tragique du non-faire – constitue le postulat capital de la philosophie lullienne. Tout est subordonné à l'action dans la pensée lullienne ; absolument tout, que ce soit dans la sphère de l'éthique ou dans celle de l'ontologie, voire de la théosophie. Et l'être, dans sa totalité, appartient à la sphère de l'agir. Disons, pour que ce soit clair, que rien n'est (dans la pensée raymondienne) s'il n'y a pas d'agir et que rien ne demeure dans l'être si l'agir ne demeure agissant» (SALA-MOLINS, L.: *La philosophie de l'amour chez Raymond Lulle*, Paris / La Haia, Mouton, 1974, p. 33).

el Fill és engendrat pel Pare, al qual així mateix estima tot espirant junt amb ell l'Esperit Sant, de manera contínua i ininterrompuda¹⁸.

La menció directa d'alguna o diverses de les dignitats divines al llarg del *Llibre d'amic e amat* és una dada que no ens pot passar per alt. A la llista següent figuren cadascuna de les dignitats, acompanyades de la numeració dels versets on apareixen esmentades directament¹⁹:

- **Bonitas**: versets 37, 81, 150, 211, 300, 302.
- **Magnitudo**: versets 37, 68, 277, 297.
- **Aeternitas**: versets 37, 68, 81, 107, 195, 254, 255, 259, 277, 298, 305.
- **Potestas**: versets 37, 39, 81, 195, 211, 249, 263, 302.
- **Sapientia**: versets 37, 39, 81, 123, 214, 249, 263, 278, 313.
- **Voluntas**: versets 37, 39, 43, 81, 145, 155, 160, 206, 263, 278, 299, 302, 313.
- **Virtus**: verset 289.
- **Veritas**: versets 33, 159, 185, 303, 304.
- **Gloria**: versets 39, 180, 254, 291, 318, 319.
- **Perfectio**: versets 37, 81, 198, 257, 260, 261, 264, 277, 278, 317.
- **Iustitia**: versets 33, 41, 42, 94, 103, 193, 249, 256, 275, 277, 278, 302, 313.
- **Largitas**: versets 33, 41, 103, 193, 313.
- **Misericordia**: versets 41, 42, 94, 155, 160, 196, 197, 301, 302, 308, 317.
- **Humilitas**: versets 23, 43, 275, 308, 315, 316.
- **Dominium**: versets 16, 110, 213, 214, 294.
- **Patientia**: versets 43, 270, 308, 327, 335.
- **Simplicitas**: verset 261.
- **Nobilitas**: versets 24, 37, 211, 346.

18 «Aquest és un fet fonamental que distingeix el Creador de les seves criatures: el Creador essencialment no pot deixar de produir, internament o externa. I el que produeix per les tres persones és la manifestació superlativa dels seus atributs. Totes les dignitats es produeixen en i per si mateixes i en totes les altres dignitats en i per si mateixes i totes alhora i una per una són Déu. De la mateixa manera, totes les dignitats es produeixen en i pel Pare (com a engendrador del Fill), en i pel Fill (engendrat pel Pare), i en i per l'Esperit (com a espiració del Pare i del Fill). I tots tres són un sol Déu en i per les altres persones i tots tres són Déu en i per si mateixos» (BONILLO, X.: *Edició crítica i estudi dels llibres I, II, IX i X del «Llibre de meravelles» de Ramon Llull*, tesi doctoral dirigida per Lola Badia, Barcelona, Universitat de Barcelona (Departament de Filologia Catalana), 2006, p. 317).

19 Hi he afegit també *simplicitas* i *nobilitas*, dues dignitats que seran incorporades a la figura A de l'*Ars demonstrativa*, segona versió de l'*Ars*, en substitució d'*humilitas* i *patientia*. Així mateix, convindria no obviar tota la resta de versets on Déu conserva la seua caracterització d'ésser suprem per mitjà d'altres procediments, que sobrepassen tanmateix el propòsit de la meua comunicació.

D'altra banda, com a precisió conceptual, cal remarcar que quan Llull es refereix en el *Llibre d'amic e amat* a les dignitats divines preses en conjunt, ho fa per mitjà dels termes següents:

- **Acabaments**: versets 107 i 177.
- **Bellees**: versets 72 i 164.
- **Cabteniments/capteniments**: versets 93, 95, 218, 223 i 334.
- **Fayçons [de l'amat]**: versets 78, 85, 87, 93, 103, 164, 167, 208, 322, 323 i 328.
- **Honraments**: versets 12, 51, 78, 95, 144, 147, 150, 194, 202, 206, 213, 219, 222, 223, 231, 238, 245, 253, 275, 285, 286, 290, 292, 293, 297, 303, 310 i 350.
- **Honors**: versets 11, 292, 295, 310, 313 i 314.
- **Poders**: verset 195.
- **Valors**: versets 78, 144, 168, 209, 236, 253, 292, 309 i 310.
- **Virtuts**: pròleg i versets 238, 243, 257 i 326²⁰.

No ens ha d'estranyar que tots aquests substantius apareguen generalment en la seua forma en plural, atès que les dignitats divines són múltiples, tot i que Déu és únic. A l'*Ars compendiosa inveninendi veritatem*, la designació general de les dignitats o atributs divins per mitjà del terme *virtuts* deu ser la causa que en el *Llibre d'amic e amat* la paraula *vertut/virtut*, entesa específicament com a dignitat de Déu, tinga un èxit i una recurrència ben escassos. De fet, deu ser per tal d'evitar aquesta ambigüitat semàntica que Llull, en la seua producció posterior, va anar decantant-se majoritàriament per la denominació més específica de *dignitats*.

Tot seguit comentaré alguns exemples del *Llibre d'amic e amat* que ens permetran veure amb transparència l'eficàcia de la reflexió entorn de les dignitats divines de cara a una pràctica contemplativa satisfactòria. Parem esment al verset següent:

[37.] Demanaren a l'amich si camiarà per altre son amat.
 Respòs e dix: —¿E qual altre és mellor ni pus noble que subiran bé, eternal, infinit en granea, poder, saviea, amor, perfecció?²¹

Com podeu apreciar, aquest verset fa referència a vuit dignitats. L'amic afirma aquí que Déu, el seu amat, és insubstituïble perquè és impossible reconèixer l'existència de cap entitat que li siga equiparable al mateix nivell. Déu és posseïdor, en el més alt grau («subiran»), de les dignitats següents: *bonitas* («bé»), *magnitudo* («infinit en granea»), *aeternitas* («eternal»), *potestas* («poder»), *sapientia* («saviea»), *voluntas*

20 Si prenem en consideració que les dignitats divines es verifiquen permanentment en pura actualitat, hi podríem afegir el terme *obres* [de l'amat], que apareix als versets 150, 243 i 335.

21 LLULL, R.: *Llibre d'amic i amat*, A. Soler (ed.), Barcelona, Barcino, 1995, p. 76.

(«amor») i *perfectio* («perfecció»), a les quals cal afegir *nobilitas* («noble»), que com hem vist no és ja una dignitat de l'*Ars compendiosa inveniendi veritatem*, sinó de l'*Ars demonstrativa*. La suma d'aquestes dignitats fa que no hi haja cap altre «mellor» que Déu, qui en la seua superioritat absoluta no admet intrínsecament consideracions de majoritat–minoritat ni principi–mitjà–fi (termes que formen part de la figura T de l'*Ars*). Podríem afegir que aquestes dignitats es donen en Déu simultàniament; són diferenciables entre si a efectes epistemològics, però no essencialment, i es dona entre totes elles un grau màxim de concordança, atesa la seua mútua convertibilitat.

Vegem un altre cas:

[302.] –Lo teu poder, amat, me pot salvar per benignitat, pietat e perdó, e pot-me dampnar per justícia e per colpes de mos fallimens. Conplescha ton poder ton voler en mi, cor tot és compliment, sia que'm dons salvació o dampnament²².

Aquí les dignitats que es fan presents són: *potestas* («poder»), *bonitas/misericordia* («benignitat, pietat»), *justitia* («justícia») i *voluntas* («voler»). En el verset que ens ocupa, l'amic, tot reconeixent que en Déu es donen simultàniament les dignitats de misericòrdia i justícia, podria veure's exposat tant al *mèrit de glòria* («me pot salvar»), en cas que la misericòrdia divina optés per minimitzar l'abast dels seus pecats o «fallimens», com al *mèrit de pena* («e pot-me dampnar»), en cas que Déu, en l'exercici de la seua perfecta justícia, decidís castigar l'amic. A la segona oració del verset, l'amic sotmet la seua voluntat als designis divins: siga quina siga la compensació que Déu li retribuirà per les seues obres en aquest món, «tot és compliment», atès que en la voluntat de Déu no és possible admetre cap mena d'imperfecció.

Un altre verset:

[308.] –Posat m'as, amat, enfre mon mal e ton bé. A la tua part sia pietat, misericòrdia, pasciència, humilitat e perdó, ajuda e restaurament; a la mia part sia contricció, perseverança, memبرانça, ab sospirs, làgremes e plors de la tua santa passió²³.

En aquest cas podem identificar quatre dignitats: *misericordia* («pietat, misericòrdia», «perdó, ajuda e restaurament»), *patientia* («pasciència») i *humilitas* («humilitat») són adduïdes com a evidència de la *bonitas* («bé») suprema de Déu, en contrast amb la tendència de l'amic al mal, derivada del caràcter contingent i potencial del món creat al qual pertany. En el bé suprem de Déu no es pot concebre cap mena de potencialitat, ja que és actualitat pura. El mal, en canvi, queda associat en aquest

22 *Ibid.*, p. 172.

23 *Ibid.*, p. 174.

verset a la situació de precarietat existencial, defalliment i privació ontològica en què es troba l'ésser humà, exposat a la temptació de rebutjar lliurement en qualsevol moment la voluntat de Déu i incórrer en pecat. L'amic, com a fidel cristià, prenent la passió de Jesucrist com a model, vol mantenir en el seu record aquest estat de precarietat en què el situa la seua condició de criatura, per tal de mantenir el coratge que li permeta sobreposar-se amb més enteresa a les limitacions i temptacions d'aquest món, d'acord amb el que Déu espera d'ell.

Passem a un nou exemple:

[81.] Demanaren a l'amat de la amor de son amich. Respòs que la amor de son amich és mesclament de plaer e malenança e de temor, ardiment. Demanaren a l'amich de la amor de l'amat. Respòs que la amor de son amat és influència de la infinida bonea, eternitat, poder, saviea, caritat, perfecció; la qual influència ha l'amat a l'amich²⁴.

En aquest cas, molt semblantment al que hem vist ja que s'esdevenia al verset 37, apareixen combinades en la caracterització de Déu fins a set dignitats divines: *bonitas* («bonea»), *magnitudo* («infinida»), *aeternitas* («eternitat»), *potestas* («poder»), *sapientia* («saviea»), *voluntas* («caritat») i *perfectio* («perfecció»). Amb la juxtaposició de dignitats, Llull pretén incrementar i reactualitzar en la consciència del contemplador la convicció que Déu és l'únic bé sobirà perquè només ell és la suma de totes les perfeccions i en ell s'originen les coordenades en funció de les quals s'ha de poder determinar el grau d'actualització ontològica dels tots els components que formen part de la seua creació.

Un últim verset (confie que el lector em perdonarà que no en puga enumerar més, però em veig obligat a contenir-me per limitacions d'espai):

[24.] Demanaren a l'amich on era son amat.

Respòs: –Ve'l-vos en una casa pus noble que totes les altres nobilitats creades. He ve'l-vos en mes amors e en mos languiments e en mos plors²⁵.

Aporte aquest exemple simplement per fer veure que també hi ha casos on tot i que no apareix esmentada cap dignitat de manera individualitzada, sí que s'hi fa referència en conjunt, ni que siga de manera implícita. Les «nobilitats creades» d'aquest verset són posades en contrast amb la «casa pus noble» on Déu és situat, que hem d'interpretar com una imatge literària que representa la suma de les «nobilitats» increades que, per contrast, corresponen a Déu, identificables precisament amb el còmput de les setze dignitats divines. Així mateix, convé destacar en aquest verset la voluntat de fer veure que per bé que les dignitats es verifiquen en grau de suprema

24 *Ibid.*, pp. 92-93.

25 *Ibid.*, p. 72.

actualitat només en Déu, la creació en rep també la influència, tot i que amb un nivell d'acompliment òbviament inferior i imperfecte.

Dels dos llistats que he reproduït una mica més amunt es pot inferir que la presència de les dignitats al *Llibre d'amic e amat* és molt més extensa del que deixen veure els exemples comentats. Em donaré per satisfet si les meues indicacions serveixen com a simple introducció a la matèria tractada i nostren, ni que siga parcialment, que aquest recurs de les dignitats divines constitueix un eix fonamental en l'articulació del procés contemplatiu promocionat insistentment i incansablement per Llull.